

Chrzanowski, Tomasz

"Gimnazjum Toruńskie w latach 1817-1920", Krystyna Podlaszewska, do druku przygotowała Magdalena Niedzielska, Toruń 2007 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1, 161-164

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

lecznego odrodzenia Kaszubów, ich postawy polityczne na przelomie XIX i XX w. Miejsce polskiego ruchu w Prusach Zachodnich w ich kształtowaniu; Część V. Państwo niemieckie i instytucje wobec odradzania się Kaszubszczyzny, Polonii i robotników sezonowych na przelomie XIX i XX w. Tom zawiera 331 dokumentów.

Ostatnia część wydawnictwa, odnosząca się do dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej, została opracowana przez Edwarda Włodarczyka. W przeciwieństwie do pozostałych, nie została podzielona na części; jest objętościowo najuboższa, zawiera bowiem 120 dokumentów. Wynika to także z faktu, że dwudziestolecie międzywojenne należy do najslabiej rozpoznanych okresów w dziejach Pomorza, dotyczy to zarówno nauki polskiej, jak i niemieckiej, która zresztą niemal wcale całkowicie nie zauważała kwestii polskich. Ponadto nie ukazały się jeszcze stosowne tomy *Historii Pomorza* obejmujące ten przedział czasowy.

W tej części dominują źródła wytworzone przez administrację pruską i niemiecką, w tym akta policyjne, instytucje gospodarczych oraz pochodzące z polskiego Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Szczecinie, uzupełnione o artykuły prasowe i fragmenty wspomnień. Terytorialnie tom został nieco rozszerzony, poprzez uwzględnienie niektórych kwestii występujących na terenie rejencji stralsundzkiej i pilskiej, należących w tym czasie do Pomorza. Obejmuje kwestie polityczne związane z ustalaniem granicy niemiecko-polskiej, funkcjonowaniem i rolą Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Szczecinie. Do ważniejszych należała tutaj opieka nad polskimi robotnikami sezonowymi i reprezentowanie polskich interesów ekonomicznych. Kwestie kaszubsko-polskie obrazowane są przez dokumenty wskazujące na aktywność tej kategorii ludności oraz stosunek do niej władz i społeczeństwa niemieckiego. Podobnie przedstawiony jest inny istotny problem – sprawa polskiej ludności napływowej. Ważnym fragmentem pracy są także wojenne losy polskich robotników przymusowych.

Każdy z tomów zaopatrzonej jest w krótkie wprowadzenie (również w języku niemieckim), rysujące główne wydarzenia polityczne i społeczne dotyczące stosownego okresu. Uwzględniono wszelkie zasady sztuki wydawniczej. Dokumenty przytaczane są w języku oryginału, jasno wyłożono zasady, w jaki sposób zostały przedstawione. Bezpośrednio pod każdym tekstem, tam gdzie było to możliwe i potrzebne, umieszczono informacje o powstaniu danego źródła, charakterystykę kontekstu wydarzenia w nim przedstawianego, z odnotowaniem odpowiedniej literatury. Teksty zaopatrzone są w regesty (na końcu każdego tomu znajdują się one także w języku niemieckim). Do poszczególnych części dodano indeksy osób i geograficzny.

Otrzymaliśmy bardzo ważne wydawnictwo, przygotowane w sposób niezwykle kompetentny i staranny. Traktować je należy nawet nie jako uzupełnienie *Historii Pomorza* w jej części zachodniopomorskiej, a jako integralną część tego dzieła.

Grzegorz Jasiński

Krystyna Podlaszewska, *Gimnazjum Toruńskie w latach 1817–1920, do druku przygotowała Magdalena Niedzielska, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007, ss. 224.*

Na wstępie pragnę podkreślić, że niniejsze uwagi nie mają charakteru krytycznej recenzji, a ich celem jest jedynie przybliżenie wartościowej treści omawianego opracowania. Wybrana publikacja stanowi pośmiertne wydanie dzieła toruńskiej historyczki Krystyny Podlaszewskiej, zmarłej w 1996 r., która pracę nad książką ukończyła na początku lat osiemdziesiątych. Inicjatywę wy-

dawniczą podjął przed kilkoma laty Komitet Organizacyjny Obchodów czterechsetczterdziestolecia powstania Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, a spadkobiercą tej szkoły jest dzisiejsze I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika. Wydanie pracy Podlaszewskiej, opatrzone redakcyjnymi uwagami Magdaleny Niedzielskiej, należy już na wstępie uznać za cenne, ponieważ dorobek polskiej historiografii na temat organizacji i rozwoju szkolnictwa średniego na XIX-wiecznym Pomorzu jest wciąż niewystarczający.

Autorka wykorzystała w swej pracy materiały archiwalne znajdujące się w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie, Archiwum Państwowym w Toruniu, lokalną prasę, a przede wszystkim drukowane sprawozdania z działalności toruńskiego gimnazjum. Broszury tego typu od połowy lat dwudziestych XIX w. była zobligowana wydawać każda szkoła średnia w państwie pruskim. Materiały te pozwoliły na dokonanie analizy takich zagadnień jak organizacja gimnazjum, problematyka nauczania i wychowania, na przybliżenie sytuacji nauczycieli i uczniów.

Praca składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym z nich – *Zewnętrzne dzieje gimnazjum i jego organizacja* Podlaszewska wyróżniła trzy etapy działalności gimnazjum w XIX w. Pierwszy okres, obejmujący lata 1817–1858, to czas organizacji i rozwoju toruńskiej szkoły średniej jako gimnazjum klasycznego. Po 1815 r. w toruńskiej placówce zniesiono organizację stworzoną przez Izbę Edukacyjną w okresie Księstwa Warszawskiego, przeprowadzono również znaczne zmiany personalne w składzie kolegium nauczycielskiego. Gimnazjum toruńskie w tym okresie stało się wzorcowym przykładem szkoły dającej wykształcenie ogólne, w przeciwieństwie do drugiego nurtu szkolnictwa średniego rozwijającego się wówczas w państwie pruskim, jakim były szkoły realne, kładące większy nacisk na nauczanie zagadnień technicznych, przyrodniczych i języków nowożytnych. W gimnazjum toruńskim, jak i w wielu innych gimnazjach klasycznych, uwidaczniała się wówczas dominacja idei neohumanizmu.

Przedstawione zostały również zmiany w sytuacji prawnej i materialnej szkoły w XIX stuleciu. W początkach okresu pruskiego zmienił się system dotowania szkoły. Oto w 1817 r. po zwiększeniu dotacji państwowej, powstał konpatronat miejski i państwowy w Toruniu, co miało znaczący wpływ na późniejsze losy zakładu, choć co prawda w świetle umowy z 1825 r. podkreślono jeszcze główny patronat miasta. Z powodu konpatronatu pomiędzy partnerami miejskim i państwowym dochodziło do licznych kontrowersji, aż do momentu przejścia szkoły pod całkowity patronat królewski w 1879 r. Interesująco w opisie Podlaszewskiej wypadają kłótnie i spory, które nie omijały wówczas grona nauczycielskiego. Z kolei fakt, jak głęboko wydarzenia polityczne i społeczne wpływały na rytm życia szkoły średniej w państwie pruskim, dokumentują rozporządzenia mające zapobiegać przekazywaniu uczniom „niewłaściwych treści” w procesie nauczania, pojawiające się w już w latach trzydziestych, a mające swą kulminację w okresie Wiosny Ludów. Do wybuchu I wojny światowej zapobiegawcze apele władz pruskich o działanie przeciwko młodzieżowym zgromadzeniom pojawiały się stale.

Drugi okres istnienia szkoły wiąże się z powstaniem w Toruniu klas realnych. Po Wiośnie Ludów dążenia ówczesnego dyrektora szkoły, wspieranego przez toruńskich mieszczan, w celu zorganizowania nauczania realnego w gimnazjum przyniosły sukces. W 1853 r. zapadła decyzja o utworzeniu kursu realnego w szkole toruńskiej i w wyniku zastosowania systemu bifurkacji do stworzenia od pewnego momentu kształcenia (w wypadku Torunia od klasy trzeciej) równoległych kursów nauki – klasycznego i realnego – w obrębie jednego zakładu. W końcu lat pięćdziesiątych szkoła toruńska rozpoczęła więc nowy okres w swej działalności – jako gimnazjum z klasami realnymi – i tak pozostało do 1904 r. W 1861 r. doszło do zmiany nazwy szkoły, klasy realne uzyskały bowiem rangę szkoły realnej I stopnia. Zaznaczmy, że matura „realna” różniła się zasadniczo od „klasycznej”. Uczniowie zdawali w jej przypadku egzaminy z języków nowożytnych, matematyki, fizyki i

chemii. Przez wiele dekad ukończenie kursu realnego nie uprawniało do wstępu na studia uniwersyteckie. Do istotnej reformy programu nauczania doszło w 1882 r., kiedy ministerstwo oświaty zdecydowało się na większe ujednoczenie nauczania realnego i klasycznego. Wreszcie od roku szkolnego 1892/1893 pojawił się ujednoczony dla wszystkich typów szkół średnich program nauczania. Kolejne zmiany w funkcjonowaniu szkoły przyniósł początek ubiegłego stulecia, kiedy dyrektorem gimnazjum został gorący orędownik systemu frankfurckiego (zakładającego m.in. zmiany w nauczaniu języków obcych) Wilhelm Hermann Kanter. Za jego dyrekcji powstał „podwójny” zakład, składający się z gimnazjum klasycznego i realnego.

Zmiany w organizacji szkoły, odchodzenie od jej klasycznego charakteru, znajdowały odzwierciedlenie w programie nauczania, o czym Podlaszewska informuje nas w rozdziale II. W kształceniu klasycznym panowała zdecydowana przewaga łaciny i greki, wspieranych dodatkowo kursem historii zdominowanym przez dzieje państw antycznych. O uleganiu pewnym sugestiom krytyków kształcenia neohumanistycznego świadczy jednak fakt uznania już w pierwszej połowie lat czterdziestych konieczności organizacji zajęć gimnastycznych w szkołach.

Rozdział III omawianej pracy został poświęcony nauczycielom. Dowiadujemy się z niego nie tylko o statusie społecznym tej grupy, koniecznych wymaganiach, które trzeba było spełnić by zostać nauczycielem gimnazjalnym, hierarchii stanowisk panującej w szkole średniej i związanej z nią tytularze, obowiązkach nauczycielskich, kontroli pedagogów przez zwierzchnie władze, zmianie liczby nauczycieli w gimnazjum toruńskim, ich sytuacji ekonomicznej, ale również o nauczycielskiej działalności naukowej. Oto bowiem według ministerialnego rozporządzenia z sierpnia 1824 r. każda szkoła średnia w swych corocznych sprawozdaniach miała również umieszczać rozprawy o charakterze naukowym autorstwa zatrudnianych nauczycieli. Działalność naukowa nauczycieli wykraczała daleko poza te obowiązkowe rozprawy. Nauczycielami gimnazjum toruńskiego byli wszak autor historii Torunia Julius Emil Wernicke oraz autor historii Bydgoszczy, pracujący zresztą później w gimnazjum kętrzyńskim, Ludwig Christoph Kühnast. Pracownicy gimnazjum odegrali również ważną rolę w działalności instytucji kulturotwórczych XIX-wiecznego Torunia. Wielu nauczycieli gimnazjalnych odnajdujemy w szeregach powstałego w 1854 r. Towarzystwa Kopernikańskiego (Coppernicus-Verein). To właśnie ze szkoły średniej w państwie pruskim w XIX w. wychodziły więc impulsy dla działalności kulturalnej. Zresztą udział szkoły w życiu społeczności miejskiej był znaczący poprzez wiele organizowanych przez nią uroczystości. Oprócz corocznego święta szkoły, jakim był publiczny egzamin, gimnazjum toruńskie np. w 1868 r. obchodziło trzechsetlecie swego istnienia, a w lutym 1873 r. brało udział w obchodach czterechsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika. Z czasem, mniej więcej od połowy stulecia, przybierało zgodnie z zaleceniem władz zwierzchnich „obowiązkowych” obchodów uroczystości, takich jak urodziny królewskie (cesarskie) czy rocznice odniesionych zwycięstw armii niemieckiej (z Sedanfeier na czele). Elementy nacjonalistyczne w życiu szkolnym chociażby w ten sposób z biegiem lat odgrywały więc coraz bardziej znaczącą rolę. Książka Podlaszewskiej ukazuje również zmianę sposobu myślenia kolejnych dyrektorów i nauczycieli, m.in. pod wpływem frankfurckiego modelu nauczania, o zakresie swych obowiązków. Uwidacznia się to np. w stosunku do krzewienia kultury fizycznej wśród uczniów. Przełom XIX i XX w. przyniósł powstanie wielu towarzystw sportowych działających przy szkole, a jej dyrektor – Kanter – był inicjatorem wycieczek i pomysłodawcą grup zainteresowań wśród toruńskich uczniów. Z pracy Podlaszewskiej wynika, jak przemiany społeczne, kulturowe, zmiany w codziennym rytmie życia, zainteresowaniach, przenikały do szkolnego świata.

Wiele interesujących informacji przynosi wreszcie ostatni, czwarty rozdział pracy – *Uczniowie*. Autorka przedstawiła w nim dane na temat liczby uczniów i absolwentów w poszczególnych okresach istnienia szkoły, informacje na temat karier wybranych absolwentów, wyznania uczniów,

ich pochodzenia, poruszony wreszcie został problem liczebności i sytuacji młodzieży polskiej w toruńskiej szkole. Według obliczeń Podlaszewskiej średni udział młodzieży polskiej w całym analizowanym przez nią okresie wyniósł 11,8% (przez gimnazjum toruńskie przewinęli się między innymi Julian Marchlewski i Stanisław Przybyszewski), a zaliczona została do niej przez Podlaszewską również młodzież pochodząca z Mazur. Kilka uwag poświęconych zostało problematyce dyskryminacji uczniów – Polaków przez władze pruskie.

Należy jeszcze raz podkreślić słuszność inicjatywy wydania pracy Krystyny Podlaszewskiej. *Gimnazjum Toruńskie w latach 1817–1920* to opracowanie oparte na bogatym materiale źródłowym, wiele wnosząca do dotychczasowych ustaleń na temat szkolnictwa średniego na Pomorzu w XIX w.

Tomasz Chrzanowski